

Дослідження сучасного стану інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України

Важливу роль у розвитку економіки будь-якої країни відіграє аграрне виробництво, яке постачає на ринок продукти харчування і сировину для виготовлення предметів споживання. Досвід розвинених країн світу показує, що прискорення розвитку сільського господарства, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності в сучасних умовах досягається переважно за рахунок активізації інноваційної діяльності.

Без інноваційних процесів неспроможні відбуватися структурні перетворення, динамічне економічне зростання і виведення економіки нашої країни на шлях сталого розвитку. Саме інновації повинні зіграти стратегічно важливу роль у ефективній трансформації і розвитку сільського господарства України, стимулюванні аграрного підприємництва, забезпеченні здатності конкурувати на внутрішніх і зовнішніх ринках, тим більше, що в умовах ринкової системи господарювання, інтегрування в глобальне агропромислове виробництво все більш відчутним є катастрофічне відставання техніко-технологічного рівня аграрного сектору економіки України від провідних світових виробників сільськогосподарської продукції.

Сьогодні термін «інновація» зустрічається майже в усіх сферах діяльності людини. Проте загальноприйнятого його визначення в економічній науці нині не існує, що загострює проблему розуміння сутності інновацій в діяльності аграрного сектору та економіки країни в цілому.

Окремі вчені стверджують, що інновація – це результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо. Інші вважають, що це зміни в техніці, технології чи організації, які в майбутньому призведуть до задоволення певних суспільних потреб. Також існує думка, відповідно до якої інновації є результатом впровадження наукових знань та науково-дослідних робіт у сферу аграрного виробництва, що спричиняє покращення його ефективності [1].

На наш погляд, інновації в аграрному виробництві – це сукупність послідовних дій зі створення нової або покращеної сільськогосподарської продукції, вдосконалення технології та організації її виробництва на основі використання результатів наукових досліджень і розробок або передового виробничого досвіду.

Інноваційна діяльність у сільському господарстві, охоплюючи період з моменту народження наукової або науково-технічної ідеї до впровадження її у виробництво, включає цілий комплекс заходів, що спрямовані на ефективну реалізацію інноваційних ідей і подальше практичне використання отриманих результатів і розробок в аграрному секторі економіки. Інноваційну діяльність можна представити у вигляді наступних етапів: науковий розвиток ідеї, проведення теоретичних і експериментальних досліджень, експериментально-конструкторська розробка, виробництво, доведення до стадії впровадження відповідними службами [1; 6; 19].

Інноваційний розвиток аграрного виробництва означає його якісне реформування, що базується на зростанні виробничих показників із одночасним удосконаленням соціально-економічного механізму сільського господарства, а також взаємопов'язаних з ним галузей. Даний процес повинен забезпечуватися впровадженням заходів з використання новітніх досягнень науки та техніки. Це удосконалення старих або створення нових знарядь праці, вирощування високопродуктивних, придатних для певної зони районуваних сортів сільськогосподарських культур та порід тварин, впровадження наукових розробок і т.д. Інноваційний розвиток передбачає використання сучасних технологій агровиробництва, високоефективних сільськогосподарських культур, інформаційних та управлінських технологій [18].

На відміну від багатьох галузей національного господарства, в яких сутність інноваційного розвитку принципово не відрізняється, у сільському господарстві характер і основні напрями цього процесу мають істотні відмінності (рис.1).

Рис.1. Особливості інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва (складено на основі джерел: [6; 14; 20])

Особливості інноваційного розвитку в аграрній сфері обумовлені, насамперед, специфічними рисами самого сільського господарства, до яких відносяться: господарювання на землі, яка є основним фактором виробництва; значна залежність від природно-біологічних та екологічних чинників; активна участь у виробничому процесі живих організмів (рослин, тварин); сезонний характер виробництва та високий рівень ризику.

Види продукції з упровадженням новацій у сільське господарство, як правило, не змінюються, а лише набувають покращених властивостей. Поліпшувальний характер інновацій пов'язаний з їх орієнтацією на підвищення врожайності, продуктивності об'єкта, а не на винайдення принципового нового.

Інноваційна діяльність у сільському господарстві, порівняно з іншими галузями, характеризується тривалими термінами розробок і апробації. Це стосується більшою мірою специфічного для сільського господарства виду інновацій – селекційних [7]. Для того, щоб вивести нові селекції сортів рослин чи порід тварин, потрібно чимало часу. Наприклад, інноваційний процес від початку селекційної роботи до впровадження нових гібридів цукрових буряків триває 25 років, з них 18 припадає на селекційний процес [20].

Оскільки дослідження потребують ґрунтовних знань, часу та відповідної бази, вони проводяться переважно у науково-дослідних установах, що висуває на перший план питання організації оперативного трансферу інновацій сільгоспвиробникам. Розробка значної частки інновацій у сільському господарстві має регіональний характер, оскільки характеристики об'єкта повинні відповідати особливостям природних і кліматичних умов та бути тісно пов'язаними з екологією і збереженням природних ресурсів [7].

Основним розробником новацій для сільського господарства нашої держави нині є мережа науково-дослідних інститутів Національної Академії аграрних наук і Міністерства аграрної політики та продовольства України. Апробацією та перевіркою отриманих зразків займаються наукові установи та спеціальні державні установи й організації. Відтворення новацій у сільському господарстві здійснюють: насінницькі господарства (вирощування елітного та репродукційного насіння нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур); племінні заводи (розведення чистих породних ліній тварин); машинобудівні підприємства (серійний випуск нової техніки); біологічні фабрики (випуск вакцин тощо) [9].

Інноваційний розвиток у сільському господарстві, крім традиційних (техніко-технологічних, економічних, організаційно-управлінських), охоплює і специфічні види інновацій (зокрема, селекційно-генетичні, хімічні, соціально-екологічні тощо).

До селекційно-генетичних, біологічних інновацій відносяться: нові сорти і гібриди сільськогосподарських рослин; нові породи, типи тварин і птахів; штами мікроорганізмів, біологічні препарати (вакцини) тощо. Серед хімічних інновацій виділимо: нові добрива і їх системи; нові засоби захисту рослин і тварин; нові методи профілактики та лікування тварин і птиці; нові біодобавки, біостимулятори, вітамінізовані кормові домішки. Соціально-екологічні інновації охоплюють: поліпшення якості довкілля; покращення умов праці,

вирішення проблем освіти і охорони здоров'я; формування системи кадрів науково-технічного забезпечення аграрного сектору; створення сприятливих умов для життя, праці і відпочинку сільського населення.

Не менш важливу роль відіграють техніко-технологічні інновації, які представлені: новими марками і модифікаціями сільськогосподарської техніки і обладнання; новими або поліпшеними матеріалами; новими технологічними методами та методиками вирощування, зберігання або переробки сільськогосподарської продукції; новими технологіями обробітку ґрунту; новими енерго- та ресурсозберігаючими технологіями в тваринництві; науково обумовленими системами землеробства і тваринництва; екологізацією землеробства; комп'ютеризацією виробництва, яка дозволяє отримувати запрограмовані врожаї сільськогосподарських культур і продуктивність тварин на основі індивідуального підходу до кожного поля, рослин, тварин.

Організаційно-управлінські інновації пов'язані з: новими формами організації виробництва; новими підходами до підготовки кадрів, управління і мотивації праці, які надають можливість досягти збільшення врожайності, продуктивності, економічності та виробництва екологічної продукції, що забезпечує підприємства прибутковістю, стабільністю і конкурентоспроможністю. Економічні інновації – це нові економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо), нові форми і механізми інноваційного розвитку підприємств.

Між окремими видами інноваційних процесів існує порівняно тісний взаємозв'язок. Ефективні технічні, організаційні та економічні нововведення неодмінно призводять до помітних позитивних змін у соціальних процесах на підприємствах, а всезростаюча актуалізація знань соціального характеру ініціює їх розв'язання за допомогою нових організаційно-технічних та економічних рішень [3].

Широке застосування інновацій є одним з найбільш дієвих засобів підвищення ефективності аграрного виробництва та, відповідно, формування продовольчої безпеки. Інновації сприяють росту продуктивних сил агровиробництва та удосконаленню організаційно-економічного механізму в сільському господарстві. Результати впровадження інновацій віддзеркалюються в: підвищенні урожайності культур, якості продукції; збільшенні обсягу продаж; зниженні собівартості продукції, економізації виробничих процесів; впровадженні енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій, зростанні фондоозброєності та продуктивності праці; підвищенні рентабельності роботи й конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках; покращенні інших виробничо-фінансових показників діяльності аграрних підприємств, а також соціально-економічному розвитку сільських територій [5; 6]. Визнано, що 2/3 приросту сільськогосподарської продукції у світі отримується саме за рахунок впровадження інновацій [10]. Так, завдяки новим сортам і гібридам рослин можна одержувати 30-35% приросту врожайності при умові технологічного забезпечення і сприятливих погодних умов [17].

Найбільший за наслідками безпосередній вплив на результативність діяльності аграрного сектору економіки справляють організаційні та технічні нововведення. Чим цілеспрямованіше і ефективніше використовуються новітні досягнення науки і техніки, що є першоджерелами розвитку продуктивних сил, тим успішніше вирішуються кінцеві пріоритетні соціальні завдання життєдіяльності суспільства [3].

Інноваційний розвиток аграрної сфери не можливий без достатнього фінансового забезпечення. Сьогодні ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів у інноваційний розвиток та їх раціонального використання, від розв'язання якої залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва.

Останнім часом інноваційна діяльність у сільському господарстві України суттєво уповільнилася. Інновації в основному впроваджуються в прибуткові рослинницькі галузі: 46% підприємств застосовують нові сорти і гібриди сільськогосподарських культур, 25% – нові сільськогосподарські машини та механізми, 14% – нові системи обробітку ґрунту. Незначний рівень (5%) використання науково-обґрунтованих сівозмін. У тваринництві 52% підприємств застосовують нові породи сільськогосподарських тварин. Інші ж види інновацій, зокрема високоефективні корми, нові механізми та засоби захисту рослин знаходяться майже на одному рівні (близько 16%) [16].

Проведені у 90-х рр. ХХ ст. реформи негативно вплинули на науково-інноваційну сферу аграрного сектору економіки України. За дослідженнями академіка НААН В.В.Кириченка, інноваційний розвиток вітчизняної аграрної сфери стримують: фізичне і моральне зношення матеріально-технічної бази – на 22,7%; цінова нестабільність у галузі – на 21,8%; дефіцит фахівців і наукових працівників аграрного профілю – на 17,0%; нестабільне фінансування – на 7,6% [5]. За іншими оцінками, інноваційний розвиток аграрної сфери на 30% стримується незадовільним фінансовим станом підприємств, на 25% – низькою якістю науково-дослідницьких робіт і низьким рівнем інтеграції науки з виробництвом [16].

За роки структурної перебудови сільське господарство України зазнавало як зниження обсягів виробництва продукції, так і руйнування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств (рис.2). Як свідчать наведені дані, ступінь зношеності основних засобів у сільському господарстві хоч і скоротився порівняно з 2005 р., знаходиться на високому рівні. Це підтверджують і деякі інші дослідження, відповідно до яких рівень зношеності техніки та обладнання у сільському господарстві станом на 01.05.2013 р. становив 70% (у т. ч. тракторів – близько 78%, зернозбиральних комбайнів – близько 72%). Через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується 25-35% тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин [8].

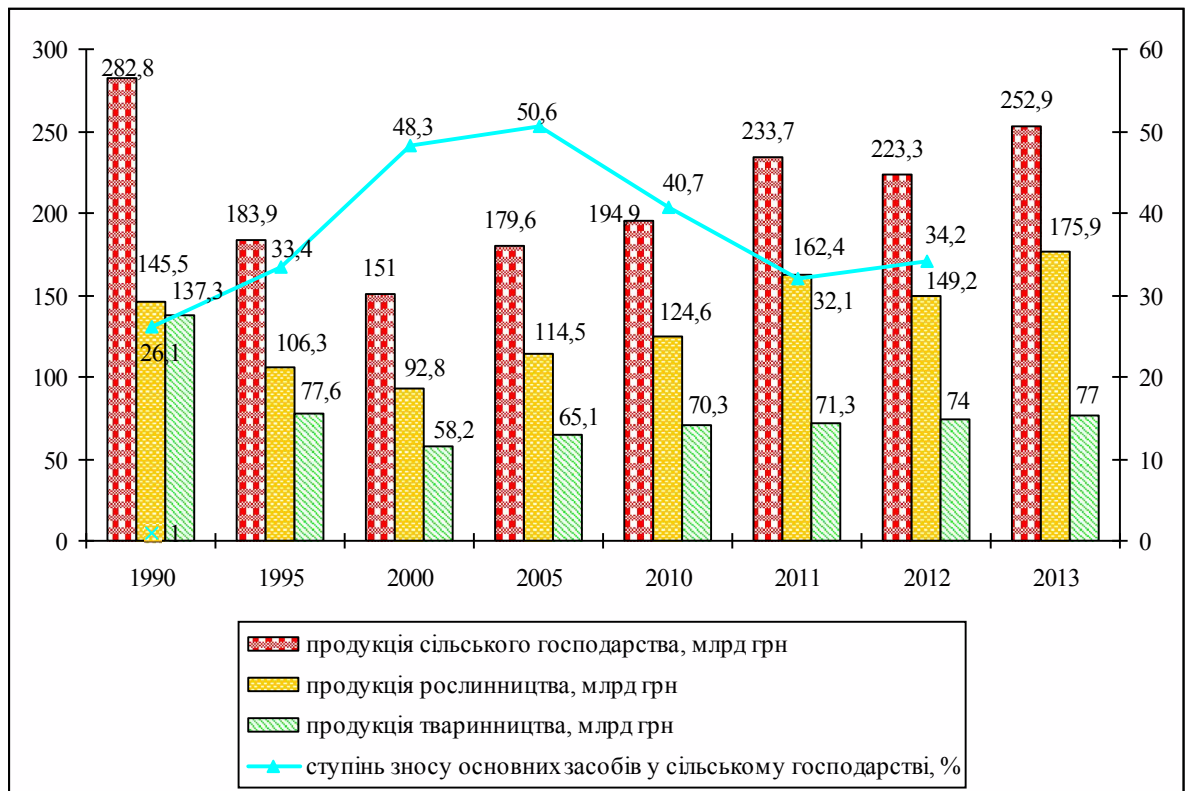

Рис. 2. Валова продукція (у постійних цінах 2010 року) та ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві за 1990-2013 рр. (побудовано за джерелом: [15])

Використання в Україні морально й фізично застарілої техніки і технологій є причиною того, що рівень енерго- та матеріаломісткості аграрної продукції у 4-5 разів вищий, ніж у аналогічній продукції з розвинених країн.

За останні роки значно скоротилася як кількість і якість виконаних наукових розробок, так і кількість організацій та працівників, які виконують наукові і науково-технічні роботи в аграрному секторі економіки України, що є наслідком погіршення умов державного фінансування наукової діяльності. Так, кількість наукових організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, у 2013 р. порівняно з 2000 р. скоротилась у галузі сільськогосподарських наук на 27,4%, а їх працівників – на 27,5%, а в Академії аграрних наук – на 42,3% і 39,3% відповідно (рис.3).

Незважаючи на скорочення кількості дослідників у галузі сільськогосподарських наук (на 18,9% за період 2006-2013 рр.), чисельність докторів наук серед них за останні два роки збільшилась, в тому числі й жінок – докторів наук. Аналогічна тенденція спостерігається і в Академії аграрних наук. У 2013 р. порівняно з 2006 р. збільшилась питома вага дослідників з ученими ступенями (з 29,4% до 33,5%), що значною мірою пов'язано зі зменшенням загальної чисельності працівників наукових організацій, у тому числі дослідників.

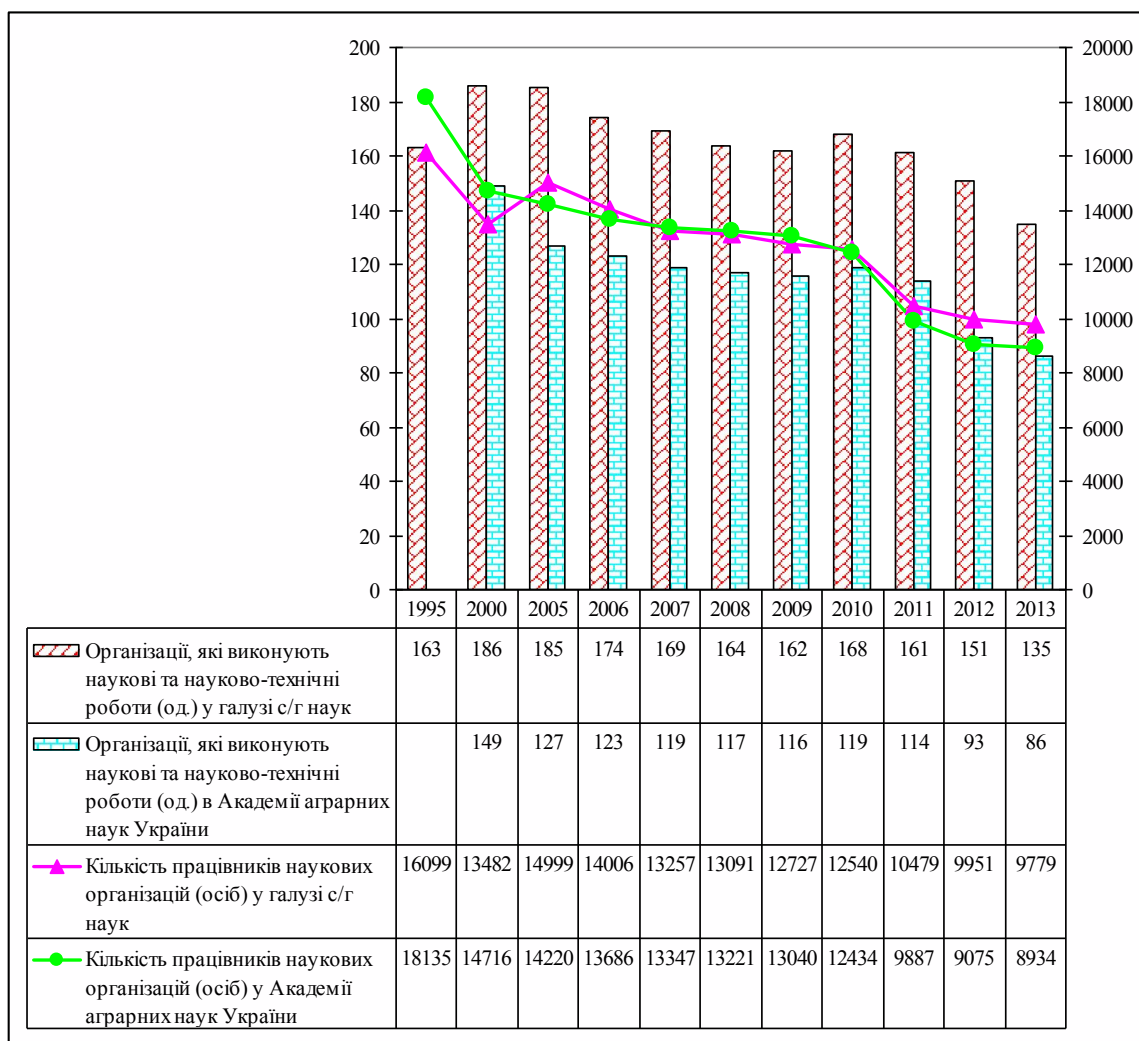

Рис.3. Кількість наукових організацій та їх працівників у галузі сільськогосподарських наук та Академії аграрних наук України [11; 12; 13]

Найбільше дослідників у галузі сільськогосподарських наук, в тому числі і дослідників-кандидатів наук, мають вік від 30 до 49 років, а дослідників-докторів наук – більше 60 років. Такі ж тенденції простежуються і серед загальної кількості докторів і кандидатів наук у галузі сільськогосподарських наук. Проте сьогодні можемо констатувати хоча й повільне, але омолодження наукових кадрів у галузі сільськогосподарських наук. Середній вік кандидатів наук у 2013 р. становив 47,5 років, а докторів наук – 63 роки, тоді як у 2006 р. – 51 рік і 64 роки відповідно. В цілому у галузі сільськогосподарських наук у 2013 р. працювало 2,7% докторів наук і 3,1% кандидатів наук від їх загальної кількості в економіці України, що дещо менше ніж, наприклад, у 2008 р. (3,3% і 3,8% відповідно). Серед осіб, які отримали дипломи доктора і кандидата наук протягом 2013 р., у галузі сільськогосподарських наук лише 3,2% [13].

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій сільськогосподарської науки та Аграрної академії наук, у вартісному вимірі за період 2005-2013 рр. із року в рік зростав за винятком 2009 р. (результат фінансово-економічної кризи) (табл.1). У 2013 р. даний показник зріс у 2,3 рази порівняно з 2005 р. У структурі робіт з 2008 р. переважають

прикладні дослідження, які у 2013 р становили 46,4%, в той час як у 2005-2007 рр. дещо переважали фундаментальні дослідження. Це пов'язано із зростанням внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи як в цілому по галузі сільськогосподарських наук, так і на прикладні дослідження. Щодо сільського господарства як галузі національної економіки, то до 2011 р. спостерігалась подібна тенденція, але у 2012 і 2013 рр. обсяг зазначених робіт різко скоротився (на 51,5% у 2012 р. і на 96,6% у 2013 р. порівняно з 2011 р.).

Таблиця 1

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій аграрної науки та сільськогосподарської галузі України, за видами робіт (тис. грн)

	Усього	У тому числі			
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	науково-технічні розробки	науково-технічні послуги
2005					
Сільськогосподарські науки	273681,3	91545,0	90895,1	36255,1	54986,1
Академія аграрних наук	243448,3	116069,4	72026,3	16007,2	39345,4
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	259443,6	95867,4	74908,7	39754,2	48913,3
2010					
Сільськогосподарські науки	556089,2	201632,1	243624,8	63426,7	47405,6
Академія аграрних наук	523677,3	257435,5	198420,6	16669,9	51151,3
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	533008,3	195170,6	220479,4	66354,0	51004,3
2011					
Сільськогосподарські науки	574524,3	201995,4	239001,8	74591,2	58935,9
Академія аграрних наук	546346,5	257323,9	204162,6	21859,8	63000,2
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	558765,4	193611,6	223987,8	78936,0	62230,0
2012					
Сільськогосподарські науки	649216,3	186361,1	309152,4	87988,0	65714,8
Академія аграрних наук	609155,3	243979,7	266659,0	29070,7	69445,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	270950,6	73505,0	123719,3	62406,1	11320,2
2013					
Сільськогосподарські науки	641990,6	203376,8	297614,9	69313,9	71685,0
Академія аграрних наук	576497,1	244031,6	236018,9	27459,4	68987,2
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	19019,8	6972,1	10697,6	495,6	854,5

Джерело: складено за [11; 12; 13]

Щодо фізичного обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у наукових організаціях сільськогосподарських наук і Академії аграрних наук України, зазначимо наступне. У 2013 р. порівняно з 2005 р. кількість даних робіт в галузі сільськогосподарських наук зменшилась на 44,8%. При цьому спостерігались коливання зміни даного показника за досліджуваний період. Водночас у організаціях Академії аграрних наук кількість робіт у 2013 році перевищувала обсяг 2005 р., але була меншою порівняно з періодом 2006-2010 рр. У структурі виконаних робіт із року в рік переважали нові види технологій, а також нові сорти рослин і породи тварин [11; 12; 13].

В цілому темпи розвитку і структура сектору аграрних досліджень і розробок не повною мірою відповідають потребам сільського господарства і зростаючому попиту на передові технології з боку окремих сегментів підприємницького сектору. У той же час запропоновані наукові результати не знаходять застосування внаслідок незбалансованості інноваційної системи, а також загальної низької чутливості до інновацій підприємницького сектору, його невисокої прибутковості [2]. Незважаючи на поки ще наявний потужний науковий потенціал України, стан справ у сфері впровадження наукових результатів у аграрне виробництво є незадовільним.

Виходячи з реалій економічної ситуації в Україні, основний шлях впровадження інновацій у сільське господарство – це залучення інвестицій. У 2013 р. за рахунок усіх джерел фінансування в сільському господарстві освоєно 18,8 млрд грн капітальних інвестицій, що на 2,3% менше, ніж у 2012 р. Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві зменшилось на 1,7% – з 647 млн грн у 2012 р. до 636,1 млн грн у 2013 р. Але якщо порівняти даний показник з 2005 р. (283,99 млн грн), спостерігається його зростання у 2,2 рази. При цьому основна частина коштів на зазначені цілі за останні роки була залучена із державного бюджету (76,9% у 2013 р. і 79,2% у 2012 р.). За рахунок власних коштів підприємств профінансовано 16,2% у 2013 р. і 14,8% у 2012 р. витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві (табл.2).

Дефіцит фінансових коштів у виробників аграрної продукції, недостатня фінансова підтримка з боку держави і висока вартість нововведень не дозволяють розвивати інноваційну діяльність. Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в галузі сільськогосподарських наук в Україні в 2013 р. становило 5,7% від загальної суми на зазначені цілі (у 2012 р. – 6,1%) і лише 0,25% від загального обсягу валової продукції, створеної в сільському господарстві (у 2012 р. – 0,29%) [13; 15].

Важливими складовими інноваційного і науково-технологічного розвитку аграрного виробництва є створення високих технологій, використання об'єктів права інтелектуальної власності та раціоналізаторських пропозицій.

Таблиця 2

Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві та в наукових організаціях сільськогосподарських наук і Академії аграрних наук України за джерелами фінансування (тис. грн)

	Усього	У тому числі за рахунок						
		коштів бюджету		коштів фондів спеціального призначення	власних коштів	коштів замовників		коштів інших джерел
		усього	у т. ч. держбюджету			підприємств, організацій України	іноземних держав	
2005								
Сільськогосподарські науки	283986,3	189957,4	187731,2	12124,4	30898,1	38934,8	2154,3	9917,3
Академія аграрних наук	256196,8	186180,1	185334,4	11678,2	29057,9	23202,7	1906,2	4171,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	271645,6	191543,2	189250,3	11758,5	31739,7	26047,8	1914,5	8641,9
2010								
Сільськогосподарські науки	548111,2	453902,5	453698,3	3134,7	67299,1	18997,2	2325,6	2452,1
Академія аграрних наук	521050,9	432924,4	432588,4	3014,7	65623,5	16699,8	1786,4	1002,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	525971,0	429241,6	429037,4	5392,4	66687,9	20806,8	1802,3	2040,0
2012								
Сільськогосподарські науки	647005,3	514275,8	512734,4	2316,2	95781,2	31339,5	1370,7	1921,9
Академія аграрних наук	612644,9	488615,8	488193,2	389,8	91867,6	30062,6	1364,2	344,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	264404,0	203584,4	203114,0	389,8	41960,9	16338,2	131,6	1999,1
2013								
Сільськогосподарські науки	636100,2	490808,4	489381,7	2008,8	103262,4	36459,7	2393,5	1167,4
Академія аграрних наук	583490,3	454072,2	453548,0	113,0	91993,0	33398,0	2845,5	1068,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	18815,0	14940,6	14940,6	–	3019,9	854,5	–	–

Джерело: складено і розраховано за [11; 12; 13]

Як засвідчують результати досліджень аграрного сектору економіки України, переважна більшість від усіх впроваджених на сільськогосподарських підприємствах інноваційних технологій (86%) – це іноземні розробки та технології, які підприємства купують і впроваджують у себе. Ще 11% впроваджених інноваційних технологій становлять винаходи та розробки українських дослідних закладів аграрної галузі і тільки 3% від реалізованих інноваційних проектів припадає на практичне впровадження раціоналізаторських пропозицій та розробок самих підприємств [16].

За даними офіційної статистики, у 2012 р., як і у 2011 р., тільки 8 сільськогосподарських підприємств України (2,5%) використовували передові технології і жодне підприємство їх не створило, а у 2010 р. ще менше – 4 (2,1%), що свідчить про незначне зростання. До цього частка інноваційно активних сільськогосподарських підприємств постійно скорочувалась: з 3,8% у 2005 р. до 1,7% у 2009 р. У 2012 р. у сільському господарстві було використано 18 передових технологій, у т.ч. термін упровадження яких становить до 1 р. – 1 технологія; 1-3 рр. – 3; 4-5 рр. – 5; 6-9 рр. – 8; 10 і більше років – 1 технологія; у той час як у 2011 році використано 15 передових технологій (до 1 р. – 2, 1-3 рр. – 5; 4-5 рр. – 3; 6-9 рр. – 4; 10 і більше років – 1 технологія), а у 2010 р. – 8 (до 1 р. – 1, 1-3 рр. – 0; 4-5 рр. – 2; 6-9 рр. – 4; 10 і більше років – 1 технологія) [11; 12; 13].

У 2013 році у сільському господарстві створено 19 од. нових для України передових технологій, що більше, ніж за попередні три роки (у 2012 р. – 14, 2011 р. – 5, у 2010 р. – 3). Кількість охоронних документів по створених технологіях: на винахід – 6, на корисну модель – 20 (2013 р.); у 2012 р. – 7 і 25, у 2011 р. і 2010 р. – по 6 і 7 одиниць відповідно. Крім того, у 2011 і 2010 роках охоронні документи були також на промисловий зразок – 2 і 1 відповідно [11; 12; 13; 15].

У 2011 р. лише 6 підприємств аграрного сектору економіки України використовували раціоналізаторські пропозиції (у обсязі 13 од., число авторів – 28). За наступні роки офіційна статистика не надає даних по сільському господарству, що може свідчити про відсутність цієї діяльності.

Основними проблемами у формуванні та функціонуванні національної інноваційної системи є слабка інноваційна активність аграрних підприємств та низький рівень взаємодії науково-дослідного та підприємницького середовища у сільськогосподарському виробництві.

Низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників і недостатня їх інформованість щодо новітніх досягнень вітчизняної сільськогосподарської науки стримують оновлення аграрного виробництва новими сортами, породами, технікою та технологіями.

Суттєвими проблемами застосування інноваційних розробок у сільськогосподарському виробництві є нерозвиненість ринку інноваційної продукції, відсутність ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами. Науково-технічні розробки не завжди є продуктом, готовим для ефективної реалізації в аграрному виробництві. Відсутні структури, що вивчають попит на інновації. При відборі інноваційних

проектів не проводять їх економічну експертизу, не розглядають показники ефективності освоєння і не відпрацьовують схеми просування отриманих результатів у виробництво.

Розвитку інноваційного підприємництва на селі заважають значні адміністративно-бюрократичні перешкоди, що супроводжують сумлінних товаровиробників на всіх етапах виробництва.

Підприємства аграрного сектору економіки потерпають від гострої нестачі інноваційних ресурсів, без яких вони ніколи не стануть конкурентоспроможними. Через недостатність їх інноваційного забезпечення якість продовольчих товарів залишається вкрай низькою, а продукція аграрного сектору неконкурентопрочною.

На жаль, сільськогосподарські підприємства не мають змоги використовувати напрацьовані світовим досвідом заходи для підвищення рівня власного фінансового забезпечення завдяки ринковій інфраструктурі [4]. Дослідження вчених свідчать про те, що майже половина сільськогосподарських підприємств взагалі не вкладала до 2007 року інвестицій, а значить і не фінансувала свою інноваційну діяльність. Більшість сільськогосподарських товаровиробників, не маючи власних ресурсів, не можуть скористатись кредитами.

Велика частина інноваційних розробок залишається не затребуваною виробництвом в силу відсутності коштів на їх впровадження або тривалого терміну окупності. Практично повністю відсутнє фінансування науки з боку агробізнесу, що тільки посилює розрив між розробниками інноваційних продуктів і їх споживачами.

До того ж, високий рівень корупції і хабарництва, нестабільність політичної та економічної ситуації в Україні, недостатній рівень розвитку фінансової системи держави, труднощі у роботі з вітчизняними партнерами стримують потік іноземних інвестицій у сільське господарство.

Вагомою перешкодою на шляху інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки є дефіцит кваліфікованих кадрів, які мають не тільки відповідний рівень професійної освіти, але й готові до інновацій психологічно. Необізнаність керівних та інженерних кадрів у нових технологіях породжує їх неготовність впроваджувати передові інноваційні розробки у практику. Недостатній рівень інноваційної активності є також наслідком слабкої інституційної, фінансової та банківської підтримки.

Недостатня державна підтримка інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки призводить до поширення на українському ринку іноземної науково-технічної продукції. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння іноземних сортів сільськогосподарських культур і засобів захисту рослин. Зокрема, у 2012 р. сортами зарубіжної селекції за окремими культурами було засіяно понад 70% посівних площ відповідної культури.

Впровадженню інноваційних технологій не сприяла сформована переважно дрібнотоварна структура аграрного виробництва в Україні. Лише протягом останніх років у структурі аграрного сектору економіки з'явилися

аграрні холдинги, які активно займаються комерціалізацією інноваційних розробок та інноваційних технологій. Саме завдяки цим структурам в Україні відбувається впровадження інноваційних технологій, зокрема технологій ресурсозберігаючого землекористування no-till, інноваційних підходів до утримання та годівлі тварин, модернізація та оновлення технічного обладнання виробництва.

Причини, що гальмують інноваційний розвиток аграрного виробництва в Україні, представлено на рис.4.

Рис.4. Причини, що гальмують інноваційний розвиток аграрного виробництва (складено за джерелами: [2; 3; 6; 7])

Відставання галузі поглиблює відсутність науково обґрунтованої системи інноваційного забезпечення функціонування сільського господарства. Навіть наявний інноваційний потенціал аграрного сектору України використовується в межах 10%.

Цілком очевидно, що для покращення ситуації щодо запровадження інновацій в аграрний сектор економіки активну роль повинна відігравати держава, яка має регулювати ці процеси, надавати підтримку аграрним

товаровиробникам та контролювати їх з метою уникнення правопорушень в аграрній сфері. У зв'язку з цим необхідно вирішити низку питань державної інноваційної політики.

Державну інноваційну політику в аграрному секторі економіки необхідно спрямувати на створення і підтримку відповідних інститутів і механізмів, які забезпечують просування у виробництво ресурсозберігаючих проектів та розробок, стимулювання інноваційної активності підприємств шляхом страхування ризиків, податкових послаблень, зваженої митно-тарифної політики, створення об'єктів із високим науковим і виробничим потенціалом.

У рослинництві інноваційні процеси мають бути спрямовані на: збільшення обсягів виробництва рослинницької продукції на основі підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості, подолання процесів деградації та руйнування природного середовища, екологізацію виробництва, зниження витрат енергоресурсів та зменшення залежності продуктивності рослинництва від природних факторів, підвищення ефективності використання зрошуваних і осушених земель, економію трудових і матеріальних витрат. Тому інноваційна політика в галузі рослинництва повинна передбачити вдосконалення методів селекції – створення нових сортів сільськогосподарських культур із високим продуктивним потенціалом, освоєння науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва.

Для підвищення виробничого потенціалу тваринництва вагоме значення має використання біологічного блоку інновацій, досягнень вітчизняної та світової селекції, що відображають найважливіші напрями вдосконалення селекційно-генетичного потенціалу, від якого безпосередньо залежить рівень продуктивності тварин, ефективне використання кормових ресурсів, освоєння ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на підвищення рівня інтенсивності й ефективності виробництва. Важливу роль у розвитку інноваційного процесу в тваринництві повинні відігравати також техніко-технологічні інновації, які пов'язані з модернізацією та технічним переоснащенням виробництва, освоєнням наукомістких ресурсозберігаючих технологій, широким використанням автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів, відновленням та вдосконаленням виробничо-технічного потенціалу тваринницьких комплексів і зумовлюють підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва [14; 16].

Впровадження інновацій в галузі генетики, селекції, біохімії вимагає підвищеної уваги до проблеми матеріально-технічного забезпечення науково-дослідних організацій, зайнятих розробками у зазначених областях наукового знання.

Проблеми аграрного виробництва можна подолати шляхом доступу до сучасних технологій та налагодження ефективного управління, здатного сприймати і впроваджувати інновації у виробництво.

В якості основних напрямків інноваційного розвитку аграрного виробництва пропонуємо виділити: формування ринку та інфраструктури інновацій; формування системи консалтингу у сфері агроінновацій; підготовку

кадрів для генерації, трансферу та використання інновацій; розвиток системи підтримки інноваційних процесів.

Важливо розробити комплексну програму інноваційного розвитку сільського господарства, визначити пріоритети і запровадити систему заходів прямого і непрямого регулювання, що охоплює всі цикли інноваційної діяльності.

З метою активізації інноваційної діяльності необхідно:

- доопрацювати та удосконалити діючу нормативно-правову базу щодо агроінновацій, де буде враховано інтереси держави, виробника та інвестора, а також механізм державної підтримки інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва з урахуванням вимог СОТ та ЄС;

- сформувати ефективну систему фінансування фундаментальних і найважливіших прикладних розробок, орієнтованих на швидку віддачу, за рахунок державного бюджету з метою наближення їх результатів до потреб практики, посиливши відповідальність чиновників шляхом контролю за витрачанням бюджетних коштів;

- забезпечити вивчення попиту на інновації, перетворивши маркетинг в невід'ємний елемент формування замовлень на наукові дослідження і розробки. При відборі інноваційних проектів проводити глибоку економічну експертизу, оцінюючи показники ефективності і ризик;

- створити сучасну систему інформаційно-консультаційного та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, яка повинна включати спеціалізовані організації у вигляді загальнодержавних і регіональних галузевих інвестиційно-інноваційних фондів, технологічних і науково-освітніх альянсів та інших структур (агробізнес-інкубаторів, клірингових, інжинірингових та франчайзингових центрів, технопарків і технополісів та ін.), а також мережу закладів, що надаватимуть кваліфіковані консультаційні та інжинірингові послуги щодо можливостей розвитку аграрних підприємств на інноваційній основі;

- розробити ефективний механізм відпрацювання та просування інновацій у широку виробничу, а також навчальну практику для їх освоєння студентами-аграріями;

- створити систему державної підтримки сільськогосподарських підприємств, що займаються інноваційною діяльністю (надання пільгового оподаткування, виділення грантів, субвенцій), зорієнтувати фінансово-кредитні установи на надання кредитів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю, впроваджувати механізм лізингу інноваційної техніки та технологій;

- активізувати діяльність державних академічних та галузевих науково-дослідних установ щодо співпраці з аграрними формуваннями, узгодити інтереси науково-дослідних установ, виробників аграрної продукції та держави;

- стимулювати участь сільськогосподарських підприємств у фінансуванні науково-дослідних розробок та їх вступ до кластерів, які є сучасною формою об'єднання підприємств, організацій, державних органів, наукових закладів на

засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної продукції;

- забезпечити державну підтримку підготовки висококваліфікованих кадрів, для залучення і закріплення у сільському господарстві яких активно розвивати ринкову і соціальну інфраструктуру на селі; надавати пріоритетну підтримку розвитку аграрної науки й освіти; забезпечити захист інтелектуальної власності та підвищення якості робочої сили;

- створити умови для зростання ринкового попиту на інновації у сільськогосподарському виробництві, сприяння розвитку конкурентного середовища, заохочення капіталовкладень в інновації;

- забезпечити стабільну економічну ситуацію в країні для залучення інвестицій в аграрний сектор.

Однією з форм розвитку інноваційної діяльності у сільському господарстві є створення та підтримка діяльності агротехнічних парків, які функціонують як аграрні підприємства з органічним поєднанням наукової і виробничої складових і можуть відповідно до закону користуватися державною підтримкою. Такі агропарки можна створювати зокрема на базі наукових, дослідних і освітніх закладів аграрного профілю [4].

Найбільш ефективним механізмом прискорення інноваційних процесів у економіці в усьому світі визнано венчурне інвестування. У зв'язку з цим Україні варто вивчити і адаптувати зарубіжний досвід використання інституту венчурного інвестування агроінновацій.

Важливим завданням є створення сприятливих умов для залучення інвестицій для виробництва біопалива, екологічно чистої та органічної продукції, формування системи сільськогосподарських і обслуговуючих кооперативів.

Для успішного функціонування сільськогосподарської галузі сьогодні необхідні методи управління на основі постійних нововведень. Сучасні фахівці повинні вміти застосовувати нові методи управління трудовими ресурсами, правильно конкретизувати стратегію розвитку у вигляді сформованих цілей.

Важливу роль у вирішенні питань фінансування різних інноваційних проектів повинно грати державно-приватне партнерство, покликане встановити стійкі зв'язки між наукою і ринком, забезпечити комерціалізацію результатів досліджень і розробок.

Отже, на сучасному етапі піднесення аграрного сектору неможливе без активізації інноваційної діяльності. Дослідження стану інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України вказує на існування ряду проблем, які потребують послідовного вирішення. Шляхами інноваційного забезпечення сільськогосподарського виробництва повинні бути: державна підтримка, формування ринку інновацій, організація системи впровадження інновацій, створення економічних умов, інноваційно-кадровий менеджмент.

Література

1. Височан О.С. Наукові підходи до визначення понять «інновації» та «інноваційна діяльність» у сільському господарстві / О.С.Височан, Ю.В.Пікуш

// Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С.101-104.

2. Вініченко І.І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети / І.І.Вініченко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – Том 1. – С.44-48.

3. Гордійчук А.І. Інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування [Електронний ресурс] / А.І.Гордійчук. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/5585/1/10gai.pdf>

4. Захарін С.В. Удосконалення інвестиційної та інноваційної сфер діяльності в аграрному секторі економіки України / С.В.Захарін // Проблеми науки. – 2006. – №1. – С.38-43.

5. Кириченко В.В. Методологія трансферу інновацій в агропромислове виробництво: моногр. / В. В. Кириченко, В. М. Тимчук. – Х., 2009. – 230 с.

6. Лаврук В. В. Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу [Електронний ресурс] / В.В.Лаврук. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&п^=218>

7. Мартинюк М.А. Інновації в сільському господарстві / М.А.Мартинюк, Т.М.Ратошнюк // Наука й економіка. – 2014. – №2 (34). – С.94-98.

8. Механізми поліпшення техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/silhozvurobnustvo-39f77.pdf>

9. Муляр О.Д. Еволюція теорії інновацій та її розвиток в аграрній сфері виробництва [Електронний ресурс] / О.Д.Муляр. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/60/3/Mulyar_O_The_evolution_of_the_innovation.pdf

10. Мусаєв Е.К. Теоретичні основи інноваційного розвитку АПК в умовах глобалізації / Е.К.Мусаєв <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54807/Musaev-10.pdf?sequence=1>

11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році. Статистичний збірник // [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.

12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник // [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2013. – 288 с.

13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 314 с.

14. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / Г.М. Саранчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 26-32.

15. Статистичний щорічник України за 2013 рік. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 534 с.

16. Тарабрін О.Є. Інноваційний розвиток аграрного сектора України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О.Є.Тарабрін, І.Г.Піменов . – Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2011-2/11_tarabrin.pdf

17. Чабан В.Г. Інноваційний аспект великих аграрних підприємств [Електронний ресурс] / В.Г.Чабан. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2012_18_1/Chaban.pdf

18. Ширма В.В. Інновації як фактор розвитку аграрного сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_2_2/175.pdf

19. Шквиря Н.О. Розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Н.О.Шквиря. – Сімферополь, 2009. – 22 с.

20. Янковська О.І. Особливості інновацій у сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/eui_2010_2_54.pdf